

משמעות השם פסח

הרב יואל מנוביץ'

ראש הישיבה

ככל חגיגה, גם לחג הפסח יש כמה שמות. אחד השמות היותר ידועים ויסודיים הוא חג ה'פסח'. המאמר הבא מבקש להבין את מקור השם ומשמעותו, ובאמצעות זאת להבין ולהעמיק במהות החג.

מכל שמותיו של החג, 'פסח' הוא השם המוכר ביותר אך גם, לכאורה, הפחות מובן שבהם. לראשונה מוזכר השם 'פסח' בפרשת החדש (שמות יב, א-ד):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדֶשׁ הַשָּׁנָה. דַּבְּרוּ אֵל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבַיִת אֶבֶת שֶׁה לְבַיִת. וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהֵיט מֹשֶׁה וְלָקַח הוּא וּשְׂכֵנו הִקְרַב אֵל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִּכְסּוּ עַל הַשֶּׁה.

המצווה, אם כן, היא לקחת שה בעשירי לחדש הראשון - חדש ניסן, בכדי לקיים בו את מצוות הקרבן בארבעה עשר לחדש. הפסוק הבא (יא) מגלה לנו באיזה קרבן מדובר: "וְאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחֶפְזוֹן פֶּסַח הוּא לָהּ". ההסבר לשם מצוין בפסוקים הבאים (יב-יג): "וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים אָנֹכִי ה'... וְרִאִיתִי אֶת-הַדָּם, וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם...". על פניו, פסח הוא שם שולי: שם המיוחס לפעולה מסוימת, ולא מהותי-עקרוני שעל שמו ראוי הקורבן או החג להיקרא: במכת בכורות הקב"ה פסח על בתיהם של ישראל. לכאורה מסיבה טכנית היות ובתי ישראל ובתי המצרים היו סמוכים, פסח ה' על בתי ישראל ולא הכה אלא את בכורי מצרים לבדם.

יציאת מצרים העיקר

רבי יהודה הלוי, בסעיפים הראשונים בספר הכוזרי, משתית את יסוד האמונה הישראלית על נס יציאת מצרים. כשמגיע מלך כוזר אל החבר לאחר ברור מול חכמי שאר הדתות, סח לו החבר את עקרי אמונתו: "אני מאמין באלוקי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים וכלכלם במדבר והנחילם את ארץ כנען". שורש האמונה אינו מתחיל בבריאת העולם והאדם כפי שמחייב שכל האדם. יציאת מצרים היא הנקודה בה מופיעה האמונה הישראלית. דבר זה מודגש בדבריו של החכם על אמונתו ב'אלוקי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל ממצרים' ולא 'אלוקי השמים והארץ'. הטעם לכך, כפי המשך דברי החבר הוא ש: "חיוב התורה עלינו הוא מצד מה שהוציאנו האלוה ממצרים ומצד היות לו התחברות עמנו בהיותנו סגולת בני האדם". עם ישראל מתחבר עם בורא עולם ביציאת מצרים, קודם למתן תורה, וכפי שאכן מופיע בדיבר הראשון של מתן תורה: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

את היסוד הזה, זכירת יציאת מצרים, יסוד המזיק אותנו למצווה יומיומית ולמצוות ליל הסדר, ננסה לברר בדברים הבאים ולצורך כך נשיב אחור במעט את גלגל הזמן אל הזמן שטרם היציאה.

שאלותיו והתנהגותו של משה

המפגש הראשון של משה רבנו ואהרן עם פרעה בסוף פרשת שמות לא משיג תוצאות מוצלחות. העם קורא למשה ואהרן וטוען כנגדם: "יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֶשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רֵיחֲנוּ בְעֵינֵי פְרַעַה וּבְעֵינֵי עֶבְדָיו לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ" (שמות ה, כא). משה שב ופונה לה': "ה' לְמָה הֲרַעַתָה לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי" (שם, כב).

שתי שאלות שואל משה: למה הרעותה ולמה שלחתני. אך משה מעלה תהיה נוספת בדבריו: "וּמָאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעַה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא הֲצִלְתָּ אֶת עַמְּךָ" (שם, כג). למה צריך ייסורים? ולמה בסופו של דבר אתה לא מציל את העם? על הדברים הללו עונה ה' למשה: "עַתָּה תֵּרְאֶה אֶשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרַעַה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרַשֵׁם מֵאֶרֶצוֹ" (שם ו, א). ריבונו של עולם משיב: סבלנות אתה תראה את הישועה ואת אויבך הרשעים. לשאלת 'למה הרעותה', מדוע נצרכים ייסורים, לא נתנה תשובה. המשך הדברים הוא בפרשה הבאה, פרשת וארא:

וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה': וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֶשֶׁר גָּרוּ בָּהֶּ: וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אֹתָם וְאָזְכֹר אֶת בְּרִיתִי.

שמות ו, ב-ד

חלק מהפרשנים, ובתוכם רש"י, פירשו את הדברים לא כהמשך, אלא כגערה במשה רבנו. אנו מבקשים לבאר את הדברים באופן בהם אולי יהיו הם מעין מענה לשאלה שנותרה פתוחה, שאלת 'למה הרעותה?'. "וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם". ישנו הבדל בין התגלות ה' אל האבות או ובין התגלותו עתה. בין שמי ה' לאל שדי. שעה זו היא שעה של חידוש שכמוהו עדיין לא היה כמוהו בעולם והחידוש הזה מתבטא בהופעת שם חדש. עד עכשיו היו אבות, מכאן ואילך יש מדרגה חדשה. עד עכשיו היה אל שדי, ומעכשיו שמי ה'. איזו מדרגה חדשה מופיעה בעולם?

בהמשך הפסוקים אומר ה' על קורבן פסח:

וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'. וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים אֶשֶׁר אִתְּם שֵׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהֵכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.

שמות יב, יב-יג

פשט דברי ה' הם כך: כשאני הולך להרוג את בכורי מצרים בכורי עם ישראל לא יהרגו. לכאורה צריך לשאול: למה שתהיה סברה שהם כן יהרגו?! הלא כל ה'מבצע' הזה אינו אלא לצורך הצלתם?! אכן רש"י חש בשאלה הזו ולכן מיד כתב: "ואתם לא תצאו וגו' - מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער". מעין זה כתב הרב ב'אורות המלחמה': "מלחמה בעולם, אנדרלמוסיה באה לעולם, זמיר עריצים, טוב ורעים נהרגים". מיהו אותו ה'משחית' המסתורי עליו מדבר רש"י? והלא 'אין עוד מלבדו'!?

קושי זה מתחדד עוד יותר לאור המופיע בפרשת 'כי תשא'. משה רבנו עולה להר סיני לקבל את התורה וריבונו של עולם מספר לו שעם ישראל חטאו בעגל. מיד מתפלל משה לפני ה': "וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמָה ה' יַחְרֶה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֶשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיַד חֲזָקָה: לְמָה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לְאֹמְרֵי בְרַעַה הוֹצֵאתָם לְהַרְגָם אֹתָם בְּהָרִים וּלְכַלְתָּם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוֹב מִחֲרוֹן אַפְּךָ וְהִנַּחְתָּם עַל הָרְעָה לְעַמְּךָ" (שמות לב, יא-יג). ה' מקבל את הבקשה: "וַיִּנַּחֵם ה' עַל הָרְעָה אֶשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" [

(שם, יד). משה יורד מההר ורואה את העגל, וברגע שהוא רואה את העגל הוא שובר את הלוחות. לכאורה, חטא העגל כבר נמחל, אז מדוע שובר משה את הלוחות?! מי התיר לו לשבור את הלוחות? הרי הלוחות אינם של משה אלא של בורא עולם. כל העולם חיכה ליום השישי ו' סיוון לקבלת לוחות. לאחר מכן משה רבנו שואל את אהרן מה קרה. וכי אין משה יודע?! הרי הוא כבר שמע מה' כשהיה על הר סיני. הוא ירד מההר ראה את העגל כאילו משהו התחדש לו והוא שבר את הלוחות. עכשיו הוא שואל עוד פעם את אהרן מה קרה, ואהרן מספר לו מה קרה וזו כבר הפעם השלישית שמשה יודע מה קרה. בכל אופן, בשלב הזה קובע משה שאם אלו הם פני הדברים, צריך להרוג את כל מי שעשה את העגל. אך מה בדיוק קרה משעה שמשה שמע מה' על החטא הנורא עד שעה שראה זאת בעיניו, ומה קרה משעה זו עד ששמע זאת מאהרון, תשובות לשאלות אלו נשארו חבויות.

בין שם שדי לשם הויה

יש הבדל עצום בין שם אלוקים לאל שדי לבין שם הויה. יש הבדל בין מידת דין למידת רחמים. מידת הדין מדברת תמיד על הפער הגדול בין הפוטנציאל, עומק הרצון, איך שהמציאות צריכה להיות, לבין המימוש בפועל. ניתן לומר שזוהי הבעיה בעולם - הפער. אכן, הפער הזה 'ייסגר' לעתיד לבוא במהרה בימינו, אז תתחדש מציאות שלמה, אחידה והרמונית, אבל עד אז, תפקידה של מידת הדין הוא לדבר על הפער, על חוסר המימוש. כשהמציאות כולה וכנגדה בני האדם היכולים לממש את המציאות כפי ערכה האמיתי עומדים לפני מידת הדין, וכל עוד אין מימוש, באה מידת הדין ותובעת את עלבונה של המציאות החסרה. מידת הדין תובעת, מידת הדין עומדת מבחוץ "כי אלוקים שופט". מידת הדין היא מציאות שבה אלוקים מסתכל על המציאות מבחוץ, שופט אותה. ואם המציאות - הבחיריים במציאות, הווי אומר, יצורי האנוש - לא נוהגים כראוי, מיד מופיע העונש. לענייננו, על פי מידת הדין אם יש לוחות ויש עם ישראל, בשעה שאין ישראל מקיימים את הכתוב בלוחות, צריך לשבור את עם ישראל. הלוחות הם האמת המוחלטת ולכן הן אלה שצריכות להישאר.

"וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדִי" - אל שדי: 'שאמר לעולמו די' - יש גבול לעולם. למציאות יש תוקף, היא קבועה, היא קיימת, היא חזקה. "ושמי ה' לא נודעתי להם" - שם ה', השם הפרטי, שם שדרכו אפשר לראות את שם ההויה שבכל המציאות, גם כשהפוטנציאל לא ממומש. כשהמציאות אינה עומדת בצורה תקיפה, אפשר לחולל ניסים, אפשר לגלות שבעצם המציאות לא היא הקבועה, אלא מי שעומד מאחוריה. המדרגה המתחדשת עתה היא מדרגת שם הויה. מציאות חדשה עם חוקים חדשים.

בכדי לחדד את הנקודה נציין את דברי המלבי"ם שבא לברר את מה שהזכרנו לעיל שהקב"ה לא ענה למשה על השאלה למה הרעותה:

והייתה הנבואה על ידי שם שדי, ששם זה שמורה שאמר לעולמו די וגבל ומדד וקצב חוקי הטבע, כי מצד שם הויה אין די ואין גבול וקצב, כי בו יפליא פלאות ויחדש אותות ומופתים כפי רצונו הבחירי שאין לו סוף, וע"י שהשיגו נבואתם ע"י אספקלריא שאינה מאירה ראו מראה ודימיון, כמ"ש וארא אל אברהם וכו' שראו מראה ודימיון כי היתה הנבואה באל שדי, אבל בשמי ה' שהיא הנבואה באספקלריא המאירה ששיגו את האלוקות שלא דרך חלונות העולמות ולא ע"י מחזה המדמה שאז לא יראו שום מחזה ודימיון רק ישיגו השגה מדעית בחלות השפע מאין סוף בעצמו על כח השכל לא נודעתי להם... וכן ההנהגה עד השעה ההיא תכף אמר לו אני ה' שהוא ההצגה שם הויה. וכן שההנהגה היא משה לדורות יהיה על ידי שם הויה שאין לו שום קשר עם הטבע וחוקותיה כי בדור המדבר עשה ניסים נגלים ונפלאות גדולות וכבראית העולם שברא שלא היו וזה מיוחס לשם הויה שהוא למעלה מן הטבע וחוקותיה, וזה היה גם כן תשובה עמ"ש למה הרעותה לעם הזה, כי בסדר ההנהגה לפי חוקי הטבע היה ראוי שבעת הגיע תור הגאולה יקל עול השעבוד מעליהם, וכמ"ש בירושלמי (פ"ק דברכות) שמדמה גאולת ישראל לעלית השחר, כמו שבעלות השחר יזרח האור מעט מעט בהדרגה כן גאולת ישראל תחילה וישב מרדכי לשער המלך ואח"כ ליהודים היתה אורה, וזה רק בעת שתהיה הגאולה ע"י ניסים נסתרים כמו שהיה

בימי מרדכי, אבל בסדר ההנהגה הניסית יהיה בהפך שבעת הגאולה יגדל הגלות והשעבוד ולידה תהיה מתוך חבלים גדולים, ומאופל גדול מעוף צוקה יבוא אור שבעתיים.

ביום הזה, בט"ו בניסן, יהיה יום לידה, תיוולד פה פתאום מציאות חדשה, שם הויה. עד היום היו גדולי עולם, אברהם אבינו יצחק ויעקב, אבל ה' התגלה רק באל שדי. את שמו, את השם, את המהות, אי אפשר לגלות גם לגדולים ביותר. שם, ומהות, אפשר לגלות רק למשהו הרבה יותר גדול. התוכן הזה שיקרא בסופו של דבר 'עם ישראל' ש ט"ו בניסן הוא יום הולדתו, הוא אידיאה גדולה וארוכה על פני דורות רבים, עם מטרות גדולות, עם פוטנציאל עצום ובשביל כל זה צריך סבלנות ומתינות עד המימוש הסופי. והתוכן הגדול והארוך הזה הוא שם הויה. אין אדם פרטי יכול להכיר את 'שמי ה'. אפילו לא משה רבנו. נבואתו - רק מכח ישראל.

המציאות החדשה המופיעה עתה היא מציאות ושמה ישראל. בעומק העניין ידובר על מציאות של מידת הרחמים, מידה שיכולה 'לסבול' את העולם. מידה האומרת שלמרות שהמציאות לא מממש את הפוטנציאל יש בה תוכן רוחני לעד. הופעת הבחינה הזו היא מעין לידה. וכמו בכל לידה, גם כאן יש 'רעשי רקע' או בשפה הרפואית - צירי לידה. משמעות העניין היא שכשם שבלידה הילד מופיע 'פתאום' ללא תכנון מדויק ומפורט לשעה, זמן או מקום, כך גם הופעת המדרגה החדשה במציאות היא אינה תלויה בזכות או בתכנית אלא 'פתאום'.

בכך יובנו דברי רש"י על המשחית שאינו מבחין בין צדיק לרשע - כשמידת הדין פועלת בעולם יכול להיות נגף גם בעם ישראל. מידת הדין יודעת למצוא סיבה לתלות אשם אפילו בצדיקים וכדברי המדרש המפורסם "הללו מגודלי בלורית והללו מגודלי בלורית, הללו ערלים והללו ערלים וכו'". ביותר מתחדדים הדברים על רקע דברי הנביא יחזקאל המגלה ומתאר לאוזנינו פרטים מופלאים על האופן שבו נולדה המדרגה החדשה הזו של המציאות:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים בְּיוֹם בְּחָרִי בְיִשְׂרָאֵל וְאָשָׂא יְדִי לְזָרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאָנֹדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאָשָׂא יְדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם. בְּיוֹם הַהוּא נִשְׂאֲתִי יְדִי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר תִּרְתִּי לָהֶם זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ צָבִי הִיא לְכֹל הָאֲרָצוֹת. וְאָמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שְׂקוּצִי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָדוֹלֵי מִצְרַיִם אֵל תִּשְׁמְאוּ אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם. וְנִמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לְשִׁמְעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שְׂקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֵת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׁפְךְ חַמְתִּי עֲלֵיהֶם לְכֹלֹת אֲפִי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם.

יחזקאל כ, ו

באמת - אין סיבה. אין סיבה לגאול, אין סיבה להציל, ולכאורה צריך להשחית. הנביא ממשיך: "וְאָשָׂא יְדִי לָהֶם לְעֵינֵי הַחַל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִמָּה בְּתוֹכֶם אֲשֶׁר נִודַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶבְאֵם אֶל הַמִּדְבָּר". ביחזקאל פרק ט"ז הדברים יותר מפורשים: "וּמִלְדוּתֵיךְ בְּיוֹם הוֹלְדָת אֶתְךָ לֹא כָרַת שָׂרֵךְ וּבָמִים לֹא רָחַצְתָּ לְמִשְׁעֵי וְהַמְלַח לֹא הִמְלַחְתָּ וְהַחֲמַל לֹא חֲתַמְתָּ". נולדה תינוקת, נולד עם ישראל, ואין מי שיטפל בו. זרקו אותו ברחוב וכתינוק שנמצא בפח אשפה הוא לא מחותל ולא רחוק, וכולו מלא דם. "לֹא חָסָה עֵלְיֶךָ עֵינֶיךָ לְעֵשׂוֹת לְךָ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחַמְלָה עֲלֶיךָ וְתִשְׁלַכְנִי אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגַעַל נִפְשֶׁךָ בְּיוֹם הַלְדָת אֶתְךָ: וְאָעֵבֵר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶיךָ וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶיךָ חַיִּי". מסתכל הקב"ה על התינוקת הזרוקה שם ואומר 'בדמיך חיי'. ישראל הם כתינוקת זרוקה, מטונפת, מלוכלכת, זה באמת לא מראה מלבב. איזו סיבה יש לאהוב תינוקת כזו? אבל! מי שאומר "בני בכורי ישראל" לא צריך שום סיבה. למה אני מחבק את התינוק שלי? "בדמיך חיי". זה הגנים שלי. 'בדמיך', במובן הכי פשוט, בעצם הדמים שלך, בעצם החיים, בגלל זה שאתה, אתה, זה הכל, בלי שום סיבה. חז"ל, שדרשו את הפסוק 'בדמיך' - בזכות שני דמים, בדם מילה ובדם הפסח, כביכול 'קלקלו' קצת את הפסוק. לכאורה פשט הפסוק הרבה יותר חד מחז"ל, 'ואומר לך בדמיך חיי' - בעצם הדם בעצם החיים. לא צריכים להיאחו באיזה משהו 'דתי'. בדמיך חיי - בעצם החיים. ישנה סגולה בלתי תלויה והיא, כדברי הפסוק, בעצם החיים. "רַבְּבָה כְּצִמְח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בְּעֵדֵי עֲדֵיִם שְׂדֵיִם נִכְנֹו וְשִׁעְרֶךָ צִמְח" (יחזקאל טז, ז). - אותה התינוקת האסופה מן האשפתות עתה כבר נערה. אולי עכשיו יש בה סיבה למציאת החן? ממשיך הפסוק: "וְאֵת עֵרֶם וְעֵרֶיָהּ". "וְאָעֵבֵר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ וְהִנֵּה עֲתָךְ עַת דְּדִים

וְאֶפְרַשׁ כִּנְפֵי עֲלִיךָ וְאֶכְסֶה עֲרוֹתְךָ וְאֶשְׁבַּע לְךָ וְאָבֹא בְּבְרִית אִתְּךָ נְאֻם ה' אֱלֹהִים וְתִהְיֶי לִי" (יחזקאל טז, ח). 'עת דדים' זה הזמן של הדוד, של האוהב. הדוד החליט לקחת את הרעיה. מי יכול לעצור אותו? זהו זה, ברית חתונה בלי שום סיבה. אהבה ממבט ראשון. רק אחרי זה - "וְאֶרְחֶצֶךָ בְּמִים וְאֶשְׂטֶף דְּמִיךָ מֵעֲלִיךָ וְאֶסְכֶּךָ בְּשֶׁמֶן: וְאֶלְבִּישְׁךָ רֶקְמָה וְאֶנְעֹלְךָ תַּחַשׁ וְאֶחְבֹּשְׁךָ בְּשֵׁשׁ וְאֶכְסֶכָּ מִשִּׁי: וְאֶעֱדֶךָ עֲדֵי וְאֶתְנֶה צְמִידִים עַל יְדֶיךָ וְרִבִּיד עַל גְּרוֹנְךָ" (יחזקאל טז, ט-י).

זו המציאות בלי שום סיבה, לא על פי דין. אבל כן בייסורים, הלידה מוכרחת להיות. אלו עומק דברי המלבי"ם. המלבי"ם לא הביא את הפסוקים מהנביא יחזקאל אבל זה המקור. כי אין סיבה. בכדי להראות שזה מוחלט. בכדי לחדד את הנקודה שעניינה הוא להראות שמדובר בהופעה אלוקית מוחלטת.

מילה ופסח - שייכות פרטית ושייכות לאומית

אי אפשר להקריב קרבן פסח בלא למול. אפשר ליטול לולב בלא להניח תפילין, ואפשר לקיים את השבת בלי לקיים מצוות אחרות, אין עברה מעכבת מצווה. אבל אי אפשר להקריב קרבן פסח בלי למול! מדוע יצא דין זה מהכלל? בכדי לענות על שאלה זו יש לרדת לעומק הטעם של קרבן הפסח.

קרבן פסח מייצג את הצד הלאומי: צריך להימנות עליו בחבורה, הוא נאכל בחבורה, הוא נשחט יחד עם כל ישראל בעזרה. ברית המילה מייצגת את הצד הפרטי - כל יהודי החתום בחותם קדש של ברית אישית מול ה'. קרבן פסח וברית המילה תלויים אחד בשני ומשמעות הדבר היא שלא יכולה להיות שייכות לאומית בלא שייכות פרטית.

אדם העובר על לאו מן התורה נענש במלקות. לעומת זאת, המבטל מצוות עשה חיובו הוא בהבאת קרבן. אין עונש על ביטול עשה: אדם לא החזיר אבידה, אדם לא נטל לולב, אדם לא אכל מצה בליל הסדר, על כל מצווה שבטל - מחויב בהבאת עולה. הכלל הזה תקף בכל המצוות חוץ משתי מצוות. המצוות הללו הן מצוות פסח ומצוות מילה. בשניהם, המבטל את שתי המצוות הללו ענוש כרת, לא פחות מכך! העובר על לאו מן התורה מגלה שהוא אינו שייך לעצם החיים. הוא הוציא את עצמו מן הכלל וממילא ברור מדוע עונשו לעיתים מגיע עד כדי מיתה ולעיתים אפילו כרת. במצוות עשה לעומת זאת, המבטל את המצווה לא הוציא עצמו מן הכלל אלא רק מנע עצמו להתעלות למדרגות גבוהות יותר, וכלשונו של הרמב"ן: "מצוות לא תעשה הם להישמר מלפגום ומצוות עשה הם להוציא את העבר".

בניגוד לאמור, ישנן שתי מצוות עשה שאם האדם לא מקיימם, לא רק שאינו מוסיף אהבה, אלא הוא אינו בכלל החיים וכאלו אינו 'בדמייך חי'. זהו עומק דרשתם של חז"ל על 'בדמייך חי' - בדם מילה ובדם פסח - עצם החיים, הנקודה הכי בסיסית שלהם היא המפגש של השייכות - העצמית, מצוות המילה, והכללית, מצוות הפסח. אגב, זוהי הסיבה שבערב הכניסה לארץ, לקראת ירושת הנחלה, מקיימים ישראל את שתי המצוות הללו, פסח ומילה, ארץ ישראל היא המקום שמגלה את השייכות הזו, הפרטית - אישית והכללית - לאומית - בניגוד למדבר שם לא מלו ולא עשו פסח.

מעמד הר סיני וחטא העגל

ה' מצווה את יהושע "שוב מל את בני ישראל שנית" (יהושע ה, ב) מה פירוש 'שנית'? הפשט הוא שהפעם הראשונה שבה מלו את העם הייתה במצרים, ועכשיו, אחרי שנות המדבר זוהי הפעם השנייה שבה נימולים ישראל. חז"ל במדרש בוחרים לבאר אחרת, על פי המשך הפסוקים שם: "ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם" (שם, ט), מהי חרפת מצרים? אומרים חז"ל, שכשיצאו בני ישראל ממצרים אמר להם פרעה אל תסעו, לא כדאי לכם: "ראו כי רעה נגד פניכם" (שמות י, י) ורש"י שם הביא את המדרש האומר ש "כוכב אחד יש ששמו רעה. אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה". בהמשך, כשחטאו ישראל בעגל אמר משה 'למה

יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם? עמד והתפלל עד שכתוב 'וינחם ה' על הרעה'. ומוסיפים חז"ל שכשבאו לימול בכניסה לארץ הוסר אותו דבר שאמר פרעה: 'ברעה'. למה מרמזים חז"ל בלשונם?

בפרשת כי תשא עולה משה לקבל את הלוחות ובינתיים עם ישראל חוטא בעגל. שייכות עם ישראל להקב"ה אינה מתחילה ממעשיהם, היא מתחילה מהסגולה, היא מתחילה מיציאת מצרים. "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". שהות משה בהר היא התקופה בה מתבררת בעצם השאלה האם חטא העגל מגלה שפרעה צדק, שאכן, "רעה נגד פניכם", דהיינו שבמהות עם ישראל אין מדרגה עצמית מיוחדת, או שמא החטא הוא 'מקרי', ועצמיות ישראל היא שייכות מוחלטת אל האלוהי.

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלונך מארץ מצרים. ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול.

שמות לב, ז-י

כביכול אומר ה' למידת הדין לפגוע בישראל. כפי שהסברנו לעיל, מידת הדין נכנסת בפער - במקום בו הפוטנציאל לא מימש את עצמו ואף למטה מכך. אבל, צריך לשים לב למה שמדייקים חז"ל, הקב"ה משתמש בלשון 'הניחה לי' - כאדם האומר 'שמישהו יחזיק אותו כדי שלא אעשה דבר חמור' הרי זה מגלה שאותו אדם באמת אינו רוצה לבצע את אותו דבר חמור. להבדיל אלף אלפי הבדלות, כך גם הקב"ה לא באמת רוצה לכלות את ישראל. הקב"ה רוצה לומר למשה שהוא היה רוצה לכלות - "הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" - עכשיו מידת הדין שולטת אבל אתה יכול להפוך אותה לרחמים. מיד מתפלל משה ומזכיר את מידת הרחמים - שם ה'. "ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול ובין חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה" (שם, יא-יב) - משה צווח כלפי השי"ת: אם תכלה את ישראל יצא שפרעה צדק, שאכן ישראל לא שייכים אל האלוהי בעצם! שרעה' - נגד פניהם של ישראל! כיון שכך, מיד: "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שם, יד).

"ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות ביָדו לוחות כתבים משני עבריהם מִזָּה ומִזָּה הם כתבים. והלחת מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלחת. וישמע יהושע את קול העם ברעה" - יהושע שומע עוד הפעם ברעה - "ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה: ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע. ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מיָדוֹ את הלחת וישבר אתם תחת ההר" (שם, טו-יט). והשאלה הנשאלת, כיצד משה מתיר לעצמו לשבר את הלוחות!?

בכדי לענות לשאלה הזו צריך להקדים עוד ענין אחד: אחרי שה' נותן למשה את הלוחות כתוב כך: "וינתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני שני לוחות העדות לוחות אבן כתבים באצבע אלקים" (שמות לא, יח). ואחר כך, בהמשך הפרשה, אחרי שמשה יורד וכבר בדרך אל המחנה, פתאום שבה התורה ומתארת לנו עוד כמה פרטים הנוגעים ללוחות: "והלחת מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלחת" (שמות לב, טו). חז"ל (אבות פרק ו, ב) דרשו את לשון התורה - 'חרות על הלוחות': אל תקרי חרות אל חירות. הדרשה הזו של חז"ל עונה על השאלה מדוע הכניסה התורה את הפרט הזה באמצע מעשה העגל: הלוחות הם ביטוי למהות האומה. הלוחות הם החירות של האומה, הם העצמיות שלה. שם החופש, ללא סוגרים, ללא מגינות וכבלים, שם העצמיות הכי חופשית ונאמנה לעצמה. היות וכך, היות וישנה הזדהות מוחלטת בין הלוחות ובין האומה, ממילא, אם אין ישראל אין טעם ללוחות אבל אם אין לוחות, זה אומר שישראל עדין לא במדרגה העצמית המקורית שלהם ולכן, בכדי שלא יהיה מקום למידת הדין לטעון את שלה, לזעוק על הפער הלא ממומש ביד ישראל, שובר משה את הלוחות, כאילו אומר, הרי שאין שום פער היות ואין לוחות... ובזה מציל משה את ישראל ממידת הדין לפגוע בישראל ופותח שער למידת הרחמים.

הרב חנן פורת זצ"ל כתב פעם, תוספת עומק חשובה על העניין הזה: כאשר אדם כותב על נייר יש פה שני דברים - הנייר והאותיות שעל גביו. אבל, כשאדם חורט את האותיות על לוח הרי שיש אחדות מוחלטת בין האותיות והלוח. זוהי כוונת חז"ל בדורשם את לשון התורה. האותיות, המילים הן אחד עם עם- ישראל. מדוע מחליט משה לשבור את הלוחות דווקא עכשיו? מדוע לא בהר לעשות זאת כשה' אומר לו מה מתרחש במחנה?

"וַיֵּרָא אֶת הָעֶגְלָה וּמַחֲלַת" - שני דברים אי אפשר לזייף: בכי ומחולות. כשאדם רוקד מתוך ע"ז או הוא שייך לע"ז. כשהקב"ה סיפר למשה, הוא סיפר לו על העגל אך לא על המחולות. למתבונן מן הצד העניין הבעייתי מתחיל כשיהושע שומע את הקולות העולים מן המחנה. "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעַם בְּרַעֲהָ" הוא שומע את המחולות ואת הריקודים והוא שומע את פרעה צודק. הטענה שהמהות של ישראל היא 'ברעה' היא נכונה. לכן כתוב על יהושע "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעַם בְּרַעֲהָ". זה מה שיהושע שומע ועם זה הוא פונה למשה.

משה חולק על יהושע, ומתקדם לשאול את אהרון: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן מַה עָשִׂיתָ לָךְ הָעַם הַזֶּה כִּי הִבֵּאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה. וַיֹּאמֶר אֶהֱרֹן אֵל יְחִר אִף אֲדַנִּי אִתָּה יְדַעְתָּ אֶת הָעַם כִּי בָרַע הוּא" (שמות לב, כא-כב). גם אהרון אומר למשה: אתה לא מבין משה רבנו, העם הוא ברע, פרעה צודק 'ראו כי רעה נגד פניכם', במהותם הם לא מתאימים לעניין האלוקי. הם לא שייכים לתורה. יציאת מצרים זה לא הנקודה. יש פה שייכות לעבודה זרה, יש פה מסירות נפש לעבודה זרה. ממשיך אהרון ומספר למשה: "וַיֹּאמֶר לָהֶם לְמִי זֶהב הַתְּפָרְקוּ וַיִּתְּנוּ לִי וְאֶשְׁלַכְהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה הַזֶּה" (שם, כד). כאן מוסיפה התורה פסוק מיוחד שכמו מקפיא את השיח בין אהרון ומשה ונותן לנו להביט מתוך עיניו של משה: "וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעַם כִּי פָרַע הוּא כִּי פָרַע אֶהֱרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם" (שם, כה). מה פירוש המושג 'פרע' שהתורה משתמשת בו כאן? כל הפרשנים אומרים פה אחד שפרוע זה לשון גילוי. התגלתה האמת. בפסוק הזה מגלה לנו התורה סביב מה כל הדיון בין משה לה', בין משה ליהושע ובין משה לאהרון: מה הגילוי הפנימי. האם יציאת מצרים גילתה סגולה או שבאמת אין סגולה. מה שגילה אהרון בישראל זה לא את הסגולה אלא דווקא את המסירות נפש לע"ז. יותר גרוע מזה - לא קיים. כבר לא מדובר על העגל. גם לא על המחולות. מדובר כאן על השייכות הפנימית. וטענת אהרון היא שישאל גילו שייכות פנימית לע"ז וממילא נתגלה שאין בהם שום סגולה אלוקית. בשלב הזה, כך אומרת הגמ' (ברכות לב, א) תשש כוחו של משה כנקבה כמעט ואפסו הסיכויים להציל את ישראל. ברגע הקריטי הזה נעמד משה רבנו וזועק קריאה שתהדהד אלפי דורות קדימה: "מִי לֵה' אֱלֹהֵי!" צריך לזכור שישאל עדיין לא קבלו את הלוחות ועדיין לא 'נחתם החווה' בינם ובין ה', אבל במסירות נפש מוכנים לחגור חרבותיהם להרוג איש באחיו במסירות נפש לשם שמים. בלי תורה מכח סגולה. מה שמתרחש בשלב הזה מגלה שבעצם אהרון טועה וכמובן פרעה טועה. המסירות נפש הזאת של 'מי לה' אלי' מכריעה פה את המסירות נפש של לתת את הזהב לעגל. ברגע הזה מתגלה הגילוי היותר עמוק - השייכות המוחלטת של ישראל אל הקדש.

כעת נחזור לדברי חז"ל שהובאו לעיל, האומרים שדם המילה ששל יהושע את ישראל בכניסה לארץ היה התיקון של הדם שלא נשפך בסופו של דבר בחטא העגל. אומר מדרש ב'לקוט שמעוני' 'מהו שנית? וכי תעלה על דעתך שישאל שקיבלו את התורה היו ערלים? אלא היו מולים אבל לא היו פרוצים כי ישמעאל מלים ולא פורעים אבל ישראל מלים ופורעים' פשט המדרש הוא כביכול ענין טכני, אבל בעומק יש כאן כוונה אחרת. המשנה בנדריים (פרק ג, י) אומרת: "קונם שאיני נהנה לערלים - אסור במולי האומות". באור הדברים הוא כך: מי שנדר שאסור לו ליהנות מערלים גויים אסור לו ליהנות גם מגויים שנימולו. הסיבה לכך היא שהם מלים אבל לא פורעים, כלומר לא מגלים. מה בדיוק הם לא מגלים? הם לא מגלים שייכות אל האלוקי, המילה אצלם היא ענין טכני גרידא. אין כאן גילוי מהותי פנימי. אבל, ממשיכה המשנה, "קונם שאיני נהנה למולים - אסור בערלי ישראל" אדם נדר אסור הנאה רק נדרת ממולים אבל הוא אסור גם בערלים שבישראל כיון שגם הם בעומק העניין - שייכים. אצל ישראל עומק הברית עם ה' היא עניין שנתחדש ביציאת מצרים ונתגלה בכניסה לארץ - "ישאל מלין ופורעין". כיון שהעניין הזה כבר התגלה שוב אין ספק או צורך בבידור לגבי הסגולה הישראלית.

פסח, כי פסח

פסח הוא חג הגילוי, הטבע מתגלה, האילנות מלבלבים, חיים תוססים פורצים החוצה ומתחדשים. גם טבענו הפנימי מתגלה ביושבנו, כל עם ישראל, לספר ביציאת מצרים. לא רק החכמים - אלא גם התמימים, הרשעים וה'שאינם שואלים'. כולם שיכים אל הסגולה - אל הטבע. טבענו הוא אומה היודעת את השם כי כך ולכך נוצרנו. הביטוי הראשוני והמכונן לכך היא הפסיחה במצרים. כפי שנתבאר, להקב"ה לא הייתה סיבה לפסוח, אך הוא פסח, ובוזה נתגלתה הסגולה הגנוזה בנשמת ישראל, סגולה שנתבררה מיציאת מצרים, מתן תורה, חטא העגל ועד הכניסה לארץ נושבת.

